

Sosyal Psikoloji

EL KİTABI

Editörler

Doç. Dr. Ekmel Geçer
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Serdar

Yazarlar

Dr. Öğr. Üyesi Murat Yıldırım - Arş. Gör. Dr. Güler Güneş Aslan
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Akgül - Öğr. Gör. Zeki Gözaydın
Prof. Dr. Kıvanç Nazlım Tüzel Uraltaş - Arş. Gör. Erdem Varol
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Serdar - Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim Güler
Doç. Dr. Ekmel Geçer - Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Arıcı Özcan
Psikolog/Diyetisyen Hatice Kübra Işıldar - Doç. Dr. Nesrin Akıncı Çötök
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Karaman - Uzman Psikolog Betül Sena Meral
Uzman Psikolog Enise Akgül - Doç. Dr. Ahmet Özalp
Doç. Dr. Ali Murat Kırık - Dr. Öğr. Üyesi Serra Orkan

Ankara 2021

Sosyal Psikoloji El Kitabı

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer

Editörler
Doç. Dr. Ekmel Geçer
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Serdar

Yazarlar
Dr. Öğr. Üyesi Murat Yıldırım
Arş. Gör. Dr. Güler Güneş Aslan
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Akgül
Öğr. Gör. Zeki Gözaydın
Prof. Dr. Kıvanç Nazlım Tüzel Uraltaş
Arş. Gör. Erdem Varol
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Serdar
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim Güler
Doç. Dr. Ekmel Geçer

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Arıcı Özcan
Psikolog / Diyetisyen Hatice Kübra İşıldar
Doç. Dr. Nesrin Akıncı Çötök
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Karaman
Uzman Psikolog Betül Sena Meral
Uzman Psikolog Enise Akgül
Doç. Dr. Ahmet Özalp
Doç. Dr. Ali Murat Kırık
Dr. Öğr. Üyesi Serra Orkan

ISBN: 978-625-7305-13-6

1. Baskı
Mart, 2021 / Ankara
2000 Adet

 Grafiker
Yayınları
Yayın No: 379
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Oğuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafik@grafiker.com.tr
Web : grafik.com.tr

Kitaptaki bölümlerin hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....3

BÖLÜM 1

SOSYAL PSİKOLOJİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
TEMEL KAVRAMLAR.....9

Murat Yıldırım

BÖLÜM 2

SOSYAL PSİKOLOJİDE KULLANILAN YÖNTEMLER.....27

Güler Güneş Aslan

BÖLÜM 3

KİMLİK VE BENLİK.....49

Ömer Akgül

3

BÖLÜM 4

TUTUM VE DAVRANIŞLAR.....63

Zeki Gözaydın

BÖLÜM 5

TUTUM DEĞİŞİMİ: İLETİŞİM VE PROPAGANDA.....83

Kıvanç Nazlım Tüzel Uraltaş - Erdem Varol

BÖLÜM 6

SOSYAL ETKİ(LEŞİM).....101

Meryem Serdar

BÖLÜM 7

GRUPLAR VE GRUP DİNAMİĞİ.....131

Abdurrahim Güler

BÖLÜM 8

İLETİŞİM PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA LİDERLİK.....155

Ekmel Geçer

BÖLÜM 9

ÖNYARGI VE KALIPYARGI 173

Neslihan Arıcı Özcan - Hatice Kübra Işıldar

BÖLÜM 10

SALDIRGANLIK 205

Nesrin Akıncı Çötök

BÖLÜM 11

İNSANIN ÖZÜ SORUNU VE İYİLİK DAVRANIŞI İLE İLGİLİ
YENİ PARADİGMA 225

Mahmut Karaman - Betül Sena Meral

BÖLÜM 12

YAKINLAŞMA, ÇEKİCİLİK VE AŞK 267

Enise Akgül

BÖLÜM 13

İNANÇLAR 285

Ahmet Özalp

BÖLÜM 14

OLAĞANDIŞI DURUMLARDA İLETİŞİM,
İNFODEMİ VE TOPLUM PSİKOLOJİSİ:
KORONAVİRÜS PANDEMİSİ ÖRNEĞİ 309

Ali Murat Kırık - Serra Orkan

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 327

2. BÖLÜM

2. BÖLÜM

SOSYAL
PSİKOLOJİDE
KULLANILAN
YÖNTEMLER

SOSYAL PSİKOLOJİDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Güler Güneş Aslan*

GİRİŞ

Sosyal bilimlerde bilgi, bilimsel araştırma yöntemine bağlı olarak üretilir. Bilimsel araştırma yöntemleri bağlamında çeşitli teknikler kullanılarak bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunulur. Bu bağlamda sosyal psikoloji alanında üretilen bilgi de bilimsel yöntem kullanılarak üretilir. Sosyal psikoloji alanında üretilen bilgi görgül olarak sınanarak, belirli aşamalardan geçilerek ve çeşitli teknikler kullanılarak üretilir. Bu bölümde bahsedilen araştırma yöntemlerinin çoğu esasında psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet, ekonomi, antropoloji gibi birçok sosyal bilim dalı tarafından kullanılan yöntemlerdir. Bu yöntemler bir alana özgü değildir fakat alana özgül bilgi üretimi için kullanılırlar. Bu bölümde anlatılan bilimsel araştırma yöntemlerinin disiplinler arası bir konu olduğu akılda tutulmalıdır.

Sosyal psikoloji, psikoloji biliminin bir dalıdır. Bu bağlamda sosyal psikoloji bilgi üretiminde kullanılan yöntem ve teknikler psikoloji bilimiyle bağlantılıdır. "Psikolojik araştırma yapmanın genel anlamda dört amacı vardır. Bunlar tanımlama, tahmin etme, açıklama ve uygulamadır. *Tanımlama*, araştırmacıların olayları ve ilişkilerini tanımlamak, sınıflandırmak, kataloglamak veya kategorilemek için kullandıkları prosedürleri ifade eder. *Tahmin etme*, araştırmacıların

* Dr., Yalova Üniversitesi, guler.gunes@yalova.edu.tr.

değişkenler arasındaki korelasyonları belirleyip, zihinsel süreçleri ve davranışları tahmin edebilmelerini ifade eder. *Açıklama*, araştırmacıların neden(ler)ini tanımlayabilecekleri bir olguyu anlamalarını ifade eder. *Uygulama* ise psikologların, insanların hayatlarını daha iyi hale getirmek için bilgi ve araştırma yöntemlerini kullanmalarını ifade eder" (Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister, 2015, s.40-49).

Bir bilimsel araştırma süreci sırasıyla; araştırmanın araştırma sorularına dayanarak çerçevesini, bu soruları yanıtlamak için hangi verilerin gerekli olduğunun belirlenmesini, araştırmanın bu verileri toplamak ve çözümlmek için tasarlanmasını ve soruları yanıtlamak için verilerin kullanılmasını içerir (Punch, 2014, s.41).

Bir araştırma sürecinin aşamaları şu şekilde de somutlaştırılabilir: "Tipik bir bilimsel araştırma sürecinde öncelikle araştırma problemi belirlenir. Bunun sonrasında eleştirel kaynak taraması yapıldıktan sonra araştırmanın strateji ve hipotezleri belirlenir. Bir sonraki adımda araştırmanın evren ve örnekleme belirlenir. Bunun sonrasında seçilen araştırma metoduna uygun şekilde veriler toplanır, analiz edilir ve bulgular raporlanır" (Altınışik, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s.24).

Sosyal psikolojide kullanılan araştırma yöntemleri birbirinden farklı olsa da tipik olarak bu aşamalardan geçilerek bilimsel bilgi üretilir. Bu bölümde sosyal psikolojinin bilgi üretme şeklinin daha iyi anlaşılması için öncelikle konuyla ilgili temel kavramlara yer verilmiştir. Sonrasında sosyal psikoloji bilgi üretiminde kullanılan yöntemler deneysel yöntemler ve deneysel olmayan yöntemler başlıkları altında incelenmiştir. Son olarak sosyal psikoloji araştırmaları açısından etik konusuna yer verilmiştir.

1. TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde bilimsel araştırma sürecinin anlaşılması için çeşitli anahtar kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlar birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Zira araştırma yöntemlerinin daha iyi anlaşılması için öncelikle bu kavramların bilinmesi gerekmektedir. Bu başlık altında tümdengelim ve tümevarım, birincil veri ve ikincil veri, hipotez, kuram, değişken, nedensellik ve geçerlilik kavramlarına yer verilmiştir.

1.1. Tümdengelim ve Tümevarım

Tümdengelim ve tümevarım birbirlerine zıt düşünce biçimleridir. Tümevarım araştırmalar sonucu elde edilmiş somut ve gözlenen bulgulardan, soyut ve genel bilgi birikimine ulaşmayı ifade eder. Tümevarımla, doğrulanmış hipotezlerden teoriye geçilir. Tümdengelim ise soyut düzeydeki teorik bilgiden, spesifik düzeyde somut bilgi edinmek için gerçekleştirilir. Tümdengelimle, teoriden hipoteze geçilir. Bu iki yöntem bilimsel araştırmalar için kilit yöntemlerdir (Kurtuluş, 2010, s.22).

1.2. Birincil Veri ve İkincil Veri

Birincil veri, bir araştırmacının kendi araştırma tasarımıyla birinci elden topladığı verileri ifade eder.

İkincil veri daha önce farklı araştırmacı ya da kurumlar tarafından toplanan verilerdir. Araştırmacılar bilimsel araştırma yaparken bazı durumlarda birinci elden veri toplamak yerine ikincil veri kullanabilir. Bu verilerin kullanımı araştırmacı için zaman ve ekonomik sebepler açısından kolaylaştırıcı olsa da ikincil veriler her zaman araştırmacının amacını tamamıyla karşılamayabilir. İkincil verilere başvururken, bu veriler araştırmacının amacına uygun şekilde araştırmaya dahil edilmelidir. Bu verilere başvururken verilerin doğruluğuna, verilerin ve kaynağın güvenilirliğine dikkat edilmelidir (Kurtuluş, 2010, s. 28).

1.3. Hipotez

Bilimsel araştırmaların yapılabilmesi için, araştırmacının belirli bir araştırma sorusu olmalıdır. Hipotez, bu araştırma sorusuna tahminlere dayalı olarak önceden verilen yanıt olarak düşünülebilir (Punch, 2014). Hipotezler nasıl ve neden sorularını cevaplamaya çalışan ve belirli değişkenlerin basitçe nasıl ilişkili olabileceğini öne sürer cümlelerdir. Hipotezler belirgin ve ölçülebilir ifadeleri içermeli ve test edilebilmelidir (Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister, 2015, s.38-40).

1.4. Kuram

Kuram, Türk Dil Kurumu'na ait Güncel Türkçe Sözlükte "Sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye, teori" şeklinde tanımlan-

mıştır (Türk Dil Kurumu, 2020). Buna göre bilimsel çalışmalarda gözlemlenen olguların tümevarımla sistemli bir şekilde bir araya getirilmesiyle, kuram denilen daha genel, soyut, değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayıcı bilgi birikimleri oluşturulur.

1.5. Değişken

Bilimsel araştırmalarda aralarında nedensellik bağının arandığı olgular değişken olarak ele alınır. Değişken gözlemden gözleme değişik değer alabilen olgulardır. Değişkenler bilimsel çalışmalardaki kontrol edilme şekillerine göre bağımlı değişken, bağımsız değişken ve kontrol değişkeni olarak ele alınır (Karasar, 2004, s.60-61). İki değişken arasında nedensellik bağı olduğu varsayılırsa bağımsız değişken neden tarafına, bağımlı değişken ise sonuç tarafına konumlandırılabilir. Bağımsız değişkenin değeri araştırmacı tarafından değiştirilir yani manipüle edilir. Bu değişikliklerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri ölçülür. Sosyal psikoloji araştırmaları açısından, bağımsız değişkenler davranışsal bir uyarıcıdır. Bağımlı değişkenler insanların yanıtlarını, yani uyarının iletilmesinden sonra ne olduğunu içerir. Sosyal psikoloğun sorumluluğu, herhangi bir deneyde bu iki değişken türü arasındaki ilişkiyi açıklamaktır (Dunn, 2013, s.81-82). Kontrol değişkeni ise bağımlı değişkeni bağımsız değişken gibi etkileyebilen ya da etkileme olasılığı olan değişkenlerdir. Kontrol değişkenleri bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin bulunabilmesi açısından sabit tutulmak durumdadır (Karasar, 2004, s. 62-63).

1.6. Nedensellik

Bilimsel araştırmalarda, özellikle deneysel araştırmalarda olguların arasındaki nedensel bağ keşfedilmeye çalışılır. Nedensellik iki değişkenin ilişkili olduğunu, bu değişkenlerden biri meydana geldiği zaman diğerinin onu zaman içinde takip ettiğini gösterir (Punch, 2014, s.51-52). Nedensellik, bağımlı ve bağımsız değişken kavramları arasında olması beklenen ilişki olarak da ifade edilebilir.

Neden-sonuç ilişkisini araştıran araştırmalar için bağımsız değişkenin (X) bağımlı değişkene (Y) neden olduğunu söyleyebilmek gerekmektedir. Bunun için gerekli koşullar; X ve Y'deki değişimler arasında bir ilgi olması, X' deki değişimin Y'deki değişimden zaman içinde daha önce meydana gelmesidir (Kurtuluş, 2010, s. 21).

1.7. Geçerlilik

Geçerlilik sosyal psikoloji de dahil olmak üzere, tüm bilimsel araştırmalar için önemli bir kavramdır. Geçerlilik, iç geçerlilik ve dış geçerlilik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Bir deney veya saha çalışmasının sonuçlarına ne zaman güvenebileceğimiz, iç geçerlilikle ilişkilidir. Bir araştırma, iç geçerlilik kriteri açısından bağımsız değişken ve bağımlı arasındaki varsayımsal nedensel ilişkiyi ortaya koyabilmelidir. Bunun yanında nedensel ilişkiyle ilgili bulgular güvenilir olmalı ve ölçülen değişkende gözlenen değişikliğin sadece manipüle edilen değişkenin etkisi nedeniyle olup olmadığı dikkate alınmalıdır (Dunn, 2013, s.227).

Dış geçerlilik, bir araştırmada elde edilen sonucun, diğer insan topluluklarının davranışları hakkında tahminlerde bulunmak ve sonuç çıkarmak için kullanılabilmesiyle ilgili bir kriterdir. Bunun yanında mevcut araştırmanın sonuçlarının benzer veya ilgili ortamlarda ve başka zamanlarda başkaları için etkileri olması da dış geçerlilikle ilgilidir. Dış geçerlilik aynı zamanda bir deneyden veya başka bir çalışmadan elde edilen bulgulardan davranışla ilgili genellemeler yapılabilmesiyle ilgilidir (Dunn, 2013, s.227). Kısaca dış geçerlilik araştırma sonuçlarının gerçek yaşama ne kadar genellenebileceği ile ilgilidir. Bu bağlamda alanda yapılan çalışmaların dış geçerliliği, laboratuvar da yapılan çalışmalara göre daha yüksek olur (Karasar, 2004, s.106).

Bilimsel araştırmalarla ilgili temel kavramlara kısaca yer verildikten sonra aşağıda sosyal psikolojide kullanılan temel araştırma yöntemlerine yer verilmiştir.

2. SOSYAL PSİKOLOJİDE KULLANILAN TEMEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Sosyal psikolojide kullanılan temel araştırma yöntemleri deneysel yöntemler ve deneysel olmayan yöntemler olmak üzere iki ana kategoride ele alınmıştır. İlk olarak deneysel yöntemlerden bahsedilmiştir.

2.1. Deneysel Yöntemler

Deneysel yöntem basit anlamda bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki nedensel ilişkiyi keşfetmek için uygulanan bir yöntem olarak nitelenebilir. Deneysel yöntem araştırmacının kontrolünün

yüksek olduğu bir uygulama biçimidir. Araştırmacı deney sırasında bağımsız değişkeni manipüle eder, ortamın koşullarını sabit tutar ya da dengede tutmaya çalışır (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2015, s.181). Deneysel yöntemle yapılan araştırmalarda, deney ve kontrol grubu olarak iki farklı grup bulunur. Deney grubuna bağımsız değişkenle ilgili uygulamalar yapılarak, bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisi ölçülür. Kontrol grubuna ise bağımsız değişkenle ilgili olmayan farklı bir durum uygulanır ya da herhangi bir şey uygulanmaz. Bunun sonrasında gruplar bağımlı değişken açısından karşılaştırılırlar. Burada bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin bağımsız değişkene bağlı olup olmadan ortaya çıktığı, deney ve kontrol grubu karşılaştırılarak anlaşılmasına çalışılır. Deney ve kontrol grubu arasındaki dışsal farklılıkları minimize etmek için deneklerin gruba yerleştirilmelerinde rastgele (random) dağılım ilkesine riayet edilir. Bu şekilde bu gruplara dışarıdan etki edebilecek çeşitli etmenlerin etkisi minimize edilmeye çalışılır (Punch, 2014, s.68-69).

Bir deney, nedensel çıkarım için gerekli üç koşulu yerine getirdiğinde iç geçerliliğe sahip olur: eş değişkenlik, zaman-düzen ilişkisi ve makul alternatif nedenlerin ortadan kaldırılması. Bu durum bağımsız değişkende olan bir değişiklik sonucu bağımlı değişkende de değişiklik olmasını ifade etmektedir (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2015, s.181). İç geçerlilik durumundaki araştırmacının şartları kontrol etmesine ise deney sonuçlarının genelleştirilebilirliği açısından itiraz gelmektedir. Bir deneyin sonuçlarının genelleştirilebilirliği yani dış geçerliliği, sonuçların "doğru" olduğu dünyadaki tüm insanların oranını ifade eder. Deneysel kontrol ve genelleştirilebilirlik birbirine neredeyse doğrudan karşıt durumdadır. Bir deney doğası gereği neredeyse tüm diğer araştırma yöntemlerine göre daha az genelleştirilebilir. Diğer yöntemlere göre avantajı, alternatif nedenleri (mümkün olduğunca) ortadan kaldırmak için kontrolün kullanılmasıdır (Hullbert, 2004, s.35-36).

Aşağıda deneysel yöntemlerin çeşitlerine; laboratuvar deneyi, alan deneyi ve doğal deney başlıkları altında sırasıyla yer verilmiştir. İlk olarak laboratuvar deneyi ele alınmıştır.

2.1.1. Laboratuvar Deneyi

Deneysel yöntemlerden ilki laboratuvar deneyidir. Laboratuvar deneyinde ortam araştırmacı tarafından gerçek dünyanın bir simülas-

yonu gibi oluşturulur. Laboratuvar deneyinde deneyin yapılmasına imkân sağlayan, bağımlı değişken üzerinde etkide bulunabilecek bağımsız değişken dışındaki etmenlerin elimine edildiği bir ortam oluşturulur. "Laboratuvar ayarlarının yapay, daha az doğal ve hatta insanların normal deneyimlerinden biraz uzak olduğu görülebilir" (Dunn, 2013, s.13).

Sosyal psikoloji alanında yapılan laboratuvar deneylerine Zimbardo'nun Stanford Hapishane deneyi, Asch'in uyma deneyi, Milgram'ın itaat deneyi gibi deneyler örnek verilebilir. Örnek olarak, Milgram'ın yaptığı 1963'te yayınlanan itaat deneyinden bahsedilecektir. Bu çalışmada Milgram, yapay bir elektroşok aleti kullanarak bir deney düzeneği hazırlamıştır. Aletin üzerinde 15 volttan 450 volta kadar voltaj seviyesi işaretlenmiştir. Bu elektroşok aleti üzerindeki voltaj seviyelerinin yanında, hafif şoktan şiddetli şoka kadar çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar Hafif Şok, Orta Şok, Güçlü Şok, Çok Güçlü Şok, Yoğun Şok, Aşırı Yoğunluklu Şok, Tehlike: Şiddetli Şok şeklindedir. Bu çalışmada görünürde cezanın hafıza üzerindeki etkileri incelenmiştir. Aslında katılımcıların şok vermeyi reddettikleri seviye, nereye kadar itaat ettiklerini göstermiştir. Çalışma için gazeteye ilan verilmiş ve 20 ile 50 yaşları arasındaki 40 erkek deneye alınmıştır. Katılımcılara Yale Üniversitesi'nde hafıza ve öğrenme konulu bir deneye katılacakları söylenmiş ve karşılığında ufak bir ücret ödenmiştir. Deney için araştırmacıyla işbirlikçi olarak deneyci rolünü ve öğrenci rolünü oynayan iki kişi atanmıştır. Deneyin katılımcılarına öğretmen veya öğrenci olmaları hakkında bir çekiliş yaptırılmıştır. Fakat katılımcıların çektiği her kâğıtta öğretmen rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla her katılımcı öğretmen rolünü alırken öğrenci rolünü daha önce bu rolü oynayacağı belli olan işbirlikçi oynamıştır. Bunun sonrasında öğretmen ve öğrenci bir odaya alınmış ve öğrenci bir elektrikli sandalyeye bağlanmıştır. Bu elektrikli sandalyenin elektroşok cihazına bağlı olduğu söylenmiştir. Sonrasında bir kelime öğrenme görevi verilmiştir. Her deneye başlamadan önce öğretmen rolünü üstlenecek her katılımcıya 45 voltluk bir şok verilmiştir. Öğretmen rolündeki bu deneğe öğrenci her yanlış cevap verdiğinde ona şok vermesi ve öğrenci her yanlış cevap verdiğinde şok seviyesini arttırması söylenmiştir. Araştırmacı ile iş birliği halinde olan öğrenci ise her koşulda önceden belirlenmiş cevapları vermiştir. Denek bırakıp git-

mek istediğinde de sırasıyla 1) lütfen devam edin, 2) deney devam etmenizi gerektiriyor, 3) devam etmeniz kesinlikle şart ve 4) başka seçeneğiniz yok devam edin gibi cümleler söylenmiştir. Denek 4. cümleye itaat etmeyince deney sonlandırılmıştır. Yine deneklere şoklar çok acı verici olabilir fakat kalıcı doku hasarı vermez gibi cümleler söylenmiştir. Deneklerin en fazla kaç volta kadar şok verdikleri ölçülmüştür. Deneyde 300 volttan sonra öğrenci duvarları yumruklamış ve bir dahaki sorulara cevap vermemiştir. Deneklerin çoğu sinirlilik belirtisi gösterse de 40 denekten 26'sı deneyin sonuna kadar devam etmiş ve öğrenciye 450 volta kadar şok uygulamıştır. Diğer denekler ise deneyi 300 volt-375 volt arası değerde şok uyguladığında bırakmıştır. Bu çalışmaya göre kişiler çocukluktan itibaren başka birisine zarar vermenin yanlış olduğunu öğrenmelerine karşın özel olmayan bir otoritenin talimatlarına itaat ederek bu ilkeyi terk etmişlerdir. Denekler itaatsizlik etme durumunda bir maddi kayıp ya da cezayla karşılaşmayacak olmalarına rağmen, deneycinin komutlarına uyarak deneye devam etmişlerdir (Milgram, 1963). Milgram'ın deneyi, deney prosedürünün oldukça yapılandırılmış olduğu, deney ortamında simülasyon elektroşok aleti ve elektrikli sandalye gibi düzenekleri içermesi, deneyci tarafından manipülasyon yapılması açısından laboratuvar deneyine çok iyi bir örnektir.

2.1.2. Alan Deneyi

Sosyal psikoloji alanında deneysel araştırmalar her zaman laboratuvar ortamında yapılmaz. Sosyal psikoloji alanında, insanların sosyal davranışı aile, toplum ve kültür gibi bağlamda incelenir. Bunun için bazen insanların hayatlarının doğal akışının sürdüğü doğal ortamlarda alan deneyleri yapılır. Laboratuvar deneyi ile alan deneyi arasında şöyle bir fark vardır. Alan deneyinde laboratuvar ortamı gibi simülasyon ortamı oluşturulmaz. Bağımlı değişken olarak tanımlanan durumlara, belirlenen bağımsız değişkenlerin etkisi günlük yaşamın sürdüğü doğal ortamda incelenir. Örneğin futbol taraftarlarının saldırganlık davranışını incelemek için bir stadyumda alan deneyi yapılabilir.

Alan deneyinde bağımsız değişkenler manipüle edilebilir ama alan deneyini yapmak ortamda kontrol sağlamanın güçlüğünden dolayı zor olabilir. Alan deneyinde laboratuvar deneyine göre daha fazla genelleme yapılabilir ama laboratuvar deneyindeki kadar nedensel-

lik ilişkisi ölçülemez (Dunn, 2013, s.14). Alan deneyinde laboratuvar deneyine göre iç geçerlilik daha düşük olabilir ancak dış geçerlilik laboratuvar deneyine göre daha yüksektir. Bu durum deneyin gerçek yaşamın akışında gerçekleşmesinden ötürü, gerçek yaşama daha fazla genellenebilmesiyle ilgilidir.

Alan deneyleri ile diğer gözlemsel yöntemler arasında temel fark, araştırmacıların bağımsız değişkeni manipüle ederek alan deneylerinde daha fazla kontrol uygulamasıdır (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2015, s.105).

Alan deneyine Fischer ve Greitemeyer'in (2013) seyirci etkisini konu alan deneyleri örnek verilebilir. Araştırmacılar, Almanya'da bir metro istasyonuna bir bisiklet zincirlemişler ve bu bisikleti çalması için bir işbirlikçi katılımcı sağlamışlardır. Bu kişi bisikletin zincirini açmaya çalışmıştır. Daha sonra olanları gözlemlemişlerdir. Bu bağlamda katılımcının kıyafetlerini de korkutucu tarzda ve korkutucu olmayan tarzda ayarlayarak dış görünümün etkisini de deneye dahil etmişlerdir. Bazı durumlarda olan biteni sadece gözlemleyen pasif gözlemci koymuşlar, bazı durumlarda da hiç gözlemci koymamışlardır. Bu sahneyi 5 dakikada bir tekrar etmişlerdir. Buna göre pasif gözlemcinin varlığında, insanların hırsızlık sahnesine müdahale etmeleri durumunda negatif sonuçlarla karşılaşacakları konusundaki algıları, hırsızlığa müdahale etme durumunu arttırdığını belirtmişlerdir. Pasif gözlemci olmadığında ise, yoldan geçen insanların duruma müdahaleyi tehlikeli olarak algılayıp algılamamaları duruma müdahalede etkili olmamıştır. Bu çalışmanın anlatılan prosedüründen anlaşılacağı üzere, alan deneyleri günlük yaşamın sürdüğü herhangi bir ortamda gerçekleştirilebilir. Araştırmacıları belirli bağımsız değişkenleri laboratuvar deneyinde olduğu gibi manipüle edebilir.

2.1.3. Doğal Deney

Doğal deney belirli bir soruyu cevaplamak için çalışma deneklerinin rastgele veya görünüşte rastgele atanmasına izin veren bir olayın veya durumun kullanıldığı, gözlemsel çalışma olarak nitelenebilir. Doğal deneyler genellikle, kontrollü bir deneyin mümkün olmadığı durumları incelemek için kullanılır. Doğal bir deney için uygun koşullar yaratabilecek durumlar arasında politika değişiklikleri, hava olayları ve doğal afetler sayılabilir (Messer, 2020).

Doğal deneyde bir durumun varlığına veya yokluğuna maruz kalan birimler arasında basit karşılaştırmalar daha sonra nedensel etkiler için güvenilir kanıt sağlayabilir. Doğal deneyler gözlemsel verilerden nedensel çıkarımlar çıkarmanın önündeki önemli engellerin üstesinden gelmeye yardımcı olabilir. Doğal deneyde araştırmacı bağımsız değişkeni manipüle edemez. Burada bağımsız değişken kendiliğinden var olan bir durumdur. Bunun yerine bağımlı değişkendeki değişimleri ölçer ve bağımsız değişkene maruz kalmış gruba kontrol grubu ile karşılaştırır. Doğal deneyde rastgele atamanın, araştırmacı tarafından yapılmayarak sosyal ve politik süreçlerin sonucunda gerçekleşmesi durumu, bu deney türünü gerçek deneyden ayırır ve gözlemsel çalışma kılar (Dunning, 2012, s.3-16-41). Örneğin salgın hastalık durumunun aile içi ilişkilere etkisini incelemek için salgın hastalık durumu oluşturulamaz. Aksine toplumda salgın hastalık var olması durumunda bu iki değişken arasındaki ilişki araştırılabilir.

Doğal deneye Oettingen, Little, Lindenberger ve Baltes'in (1994) yaptıkları çalışma örnek verilebilir. Bu çalışmada, Berlin duvarı yıkılmadan önce Doğu Berlin'deki, duvar yıkıldıktan sonra Batı Berlin'deki çocuklarla okul performansını etkileyen inançların değerlendirilmiştir. Bu inançlar; nedensellik inançları, olumsuzluk ve kontrol inançlarından oluşmuştur. Çalışmada Doğu Berlin'de yaşayan çocuklar daha az kontrol inancı gösterirken, bu çocukların kontrol inançları ile okul başarısı, Batı Berlin'de yaşayan çocuklara göre daha ilişkili çıkmıştır. Çalışmacılar bu durumu eğitim sistemi arasındaki farkla ilişkilendirmiştir. Çalışmadaki iki grubun tabi olduğu eğitim sistemi deneycinin müdahalesinin dışında var olmuştur. Eğitim sistemi bağımsız değişken olarak ele alınmış, konuyla ilgili deneycinin müdahalesi bulunmamıştır.

Doğal deneye başka bir örnek Li ve Guo'nun (2020) akran etkisinin marihuana kullanımına etkisini araştırdıkları doğal deneydir. Bu deneyde, yurt yönetimi tarafından tesadüfi şekilde oda arkadaşı yapılmış üniversite öğrencileriyle çalışmışlardır. Öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce marihuana kullanımının olduğu durumda akran etkisinin marihuana kullanımında etkili olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmada akran etkisi öğrenciler arasındaki arkadaşlığı temsil etmektedir. Bu anlamda arkadaşlık öğrencilerin arasındaki ilişkiler bağlamında doğal akışında gerçekleştiği için bu durum doğal deney açısından bağımsız değişken olmuştur.

Deneysel yöntemlerden bahsedildikten sonra aşağıda deneysel olmayan yöntemlerden bahsedilmiştir.

2.2. Deneysel Olmayan Yöntemler

Sosyal psikoloji alanında deneysel yöntemlerin yanı sıra deneysel olmayan yöntemler de yaygın olarak kullanılmaktadır. Deneysel olmayan yöntemlere; gözlem, alan araştırması, survey, arşiv çalışması, korelasyon, söylem analizi ve vaka çalışması başlıkları altında yer verilmiştir.

2.2.1. Gözlem

Gözlem, araştırma aşamalarının bütününde yer alır. Bilimsel araştırma yapılırken ilk olarak gözlemlerle işe başlanır. Araştırma sorusunun yanıtlanması, kurulan varsayımların sınanması ancak gözlem sayesinde olanaklıdır. Doğrulanmış varsayımlardan genellemelere ve bilimsel yasalara sistematik ve amaçlı gözlemlerle ulaşılır. Gözlemin gelişigüzel değil, sistemli ve amaçlı bir biçimde düzenlenmesi gerekir. Gözlem, olayları kendi doğal akışlarında ya da önceden bilinçli olarak hazırlanan koşullar altında sistemli ve amaçlı olarak inceleyen bir tekniktir (Güven, 2006, s.83).

Gözlem bireylerin doğal davranışları hakkında tarafsız bilgi toplamayı sağlayabilmesi açısından etkili bir tekniktir. Buna rağmen; uzun süre gerektirmesi, maddi kaynak gerektirmesi, gözlemcilerin iyi yetiştirilmesi ve gözlemlenen davranışlardan çıkartılan anlamların kişiye göre değişebilmesi bu tekniğin zayıf yönlerini oluşturur (Karasar, 2004, s.165).

2.2.2. Alan Araştırması

Alan araştırmasında araştırmacı herhangi bir müdahale veya manipülasyon olmadan çalışma yapar. Alan çalışmaları davranışların gözlemlenmesi, kaydedilmesi ve kodlanmasını içerir. Çoğu zaman, gözlemci davranışa katılmaz, müdahaleci olmaz ve devam eden davranışı etkilemez. Bazen de araştırmacı gözlemlendiği davranışa tam olarak katılır. Alan çalışmaları doğal bağlamında kendiliğinden oluşan davranışları araştırmak için mükemmeldir, ancak araştırmacının incelenen davranış üzerindeki etkisinden kaynaklanan deneyci yanlılığı, tarafsızlık eksikliği, zayıf genelleme ve çarpıtma durumları söz konusu olabilir (Hogg ve Vaughan, 2018, s.14).

Antropoloji, sosyoloji gibi alanlarda da kullanılan alan araştırması, sosyal psikoloji araştırmalarında da kullanılmaktadır. Bu yöntem içinde katılımlı gözlem, mülakat, doküman inceleme gibi teknikler kullanılmaktadır. Alan araştırmasında gözlemlenen olguya odaklanılsa da bulgular sosyal, kültürel ve tarihi bir çerçevede anlamlandırılır. Araştırmalar yürütülürken süreç içinde yeni sorular araştırmaya eklenebilir. Alan araştırması sırasında araştırılan konuya yakın, detaylı ve yoğun bir çalışma yürütülür. Araştırmacı çalışmadaki sosyal duruma katılım sağlar. Yapılan gözlemler yapılandırılmamış görüşmelerle tamamlanır. Çalışma sırasında kişisel belgeler de kullanılarak araştırma derinleştirilebilir. Bu ve bunun ötesindeki özellikleriyle, bir alan araştırması herhangi bir sosyal durum, bir grup ya da olay hakkında derinlemesine bilgi verebilir (Burgess, 1984, s.177-178).

2.2.3. Survey

Survey çalışmalarında kullanılan anket tekniğiyle, araştırma konusu hakkında çok sayıda kişi ya da birim hakkında gözlem yapma imkânı sağlanır. Bunun yanında anketi uygulayan görüşmecinin çalışmaya yapabileceği çeşitli etkiler azaltılır ve katılan gönüllüler kendilerini anonim olarak ifade edebilirler. Bu gibi avantajlarına rağmen bu teknikle katılımcılar hakkında çok derinlemesine olmayan bilgiler elde edilebilir. Bunun yanında katılımcıların çalışmaya motive olması daha zor olabilir hatta çalışmayı yarıda bırakabilirler (Güven, 2006, S.152-153).

Survey çalışmalarında önce konu belirlenir, sonra konuyu değerlendirecek anket oluşturulur. Anketteki belirli öğeler oluşturulmadan önce ölçülmek istenen teorik değişkenlerin belirlenmesi gerekir. Teorik değişkenler kavramsal olarak tanımlandıktan sonra değişkenleri ölçmek için kullanılacak işlemler ve prosedürleri içeren operasyonel tanımın oluşturulması gerekir. Anketteki öğeler bağımlı değişkeni temsil edecektir. Anket içeriği ve yapısı hazırlandıktan sonra anketin uygulanacağı popülasyonun tanımlanması gerekir. Bunun sonrasında da bu popülasyondan gerekli örneklemin alınması gerekir. Yapılacak çalışmalar için genel popülasyon genellikle çok büyük olacağı için bu popülasyonu temsil edecek örneklem seçimi yapılarak veri toplama aşamasına geçilir. Çalışma yapılırken etik onay alınması, katılımcılardan aydınlatılmış onam alınması ve onlara çalışma hakkında bilgilendirme yapılması önemlidir. Veriler toplandıktan sonra da analiz edilirler (Van Vugt ve Gramzows, 2004).

Bir survey örneği olarak Bell ve Forde'nin (1999) kişilerarası çatışma çözümüyle alakalı çalışması örnek gösterilebilir. Güney Amerika'da üniversite öğrencileri arasında kişilerarası çatışma çözümünün araştırıldığı bu çalışmada, şiddet kullanımındaki farklılıkları etkileyen durumsal ve kültürel faktörler araştırılmıştır. Bu amaçla 229 öğrencinin katıldığı, katılımcılara açık uçlu ve kapalı uçlu standardize soruların sorulduğu survey çalışması yapılmıştır. Öğrencilere bazı senaryolardan bahsedilerek birtakım sorular sorulmuştur. Bu senaryolar okulla ilgili çatışma yaşama, sokak suçlarına maruz kalma, boş zaman aktiviteleri örneğin bar veya gece kulübüdeyken tartışma yaşama ve aile içi şiddete maruz kalma hakkındadır. Katılımcılara her senaryodan sonra bir dizi standart soru sorulmuştur. Sorularda, katılımcıların senaryolarla karşılaşınca ne kadar üzülecekleri, kendilerine zarar verenlere öfke gösterip göstermeyecekleri, polis çağırıp çağırmayacakları ya da çatışmalarla başa çıkmak için yardım isteyip istemeyecekleri sorulmuştur. Sonuçlar, katılımcıların büyük bir kısmının çatışma durumunda üzgün olacaklarını ve %45'inin kendilerine zarar verecek kişiye fiziksel şiddet göstereceğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle yoğun çatışma içeren durumlarda katılımcılar daha çok fiziksel şiddete başvuracaklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar daha çok üzüntü hissettikleri durumlarda daha fazla şiddete başvuracaklarını belirtmişlerdir. Cinsiyete göre ise erkekler olası çalışma durumunda şiddete başvuracaklarını kızlara göre daha sık belirtmiştir. Durumsal açıdan da okulla ilgili çatışma yaşamak, sokakta bir suça maruz kalmaya göre daha az üzüntü verici olarak belirtilmiştir. Kız öğrenciler çatışma durumunda polis çağırmaktan -özellikle fail erkek olduğu durumlar için- daha sık bahsetmişlerdir. Katılımcıların yaşının büyük olması da polisi çağırma olasılığını yükseltmiştir. Yine sokakla ilgili senaryoda, boş zaman aktiviteleri hakkındaki senaryoya göre polis çağırılma durumu daha sık belirtilmiştir. Çalışmacılara göre sonuçlar şiddetin ve anlaşmazlık süreçlerinde resmî kurumların rolünün daha iyi anlaşılması için durumsal analizin önemini vurgulamaktadır.

Bu survey örneğinde görüldüğü üzere bir survey çalışmasında, katılımcılar çalışmanın yapılacağı evreni temsil edecek örneklem seçimiyle belirlenmektedir. Survey çalışmalarında sorular standart olmakta ve alınan cevaplar da istatistik gibi standardize tekniklerle değerlendirilmektedir.

2.2.4. Arşiv Çalışması

Arşiv çalışması, alandaki diğer çalışmaların verilerinden faydalanmayı sağlar. Alandaki diğer verilerin bir araya getirilmesiyle daha büyük veriler elde edilebilir. Arşiv çalışmasıyla gerek deneylerden gerek korelasyon çalışmalarından elde edilen verilerin birleştirilerek istatistiki olarak daha güçlü ve daha genellenebilir bilgilere ulaşılabilir.

Arşiv araştırması geleneksel araştırmalarla elde edilemeyen daha büyük ve daha çeşitli örneklemelerin kullanılmasını ve sosyal olarak hassas olguların etik olarak incelenmesini sağlar. Ancak arşiv veri kümesiyle ilgili, verilerin ilk toplandığı zaman bulunan önyargı gibi çeşitli etmenlerden ötürü veri geçerliliği ve güvenilirliği endişeleri oluşabilir (Heng, Wagner, Barnes ve Guarana, 2018). Arşivleme yöntemleri genellikle farklı kültürlerin veya ulusların arasında, örneğin intihar, akıl sağlığı veya çocuk yetiştirme stratejileri gibi şeylerle ilgili, karşılaştırma yapmak için kullanılır. Arşiv araştırması bazı durumlarda güvenilir olmayabilir, çünkü araştırmacının birincil veri toplama üzerinde genellikle kontrolü yoktur ve bu veriler taraflı veya eksik olabilir. Araştırmacı bu verilerin ulaşabildiği kadarını kullanmak durumundadır (Hogg ve Vaughan, 2018, s.13).

Arşiv çalışmasına bir örnek olarak Haslam, Reicher, Millard ve McDonald'ın (2015) Milgram'ın itaat deneyi hakkında yaptıkları çalışma örnek verilebilir. Bu çalışmacılar, Yale Üniversitesi'nin Milgram'ın deneyiyle ilgili arşivinden yararlanarak deneyin katılımcılarının davranışlarını, deney hakkındaki teorik ve etik tartışmaların yönünü değiştirmek için değerlendirmişlerdir. Çalışmacılara göre katılımcıların tepkileri hakkında daha önce yapılan tartışmalar katılımcıların sıkıntılı olup olmadıklarına odaklanmıştır. Çalışmacılar bundan farklı olarak, katılımcıların tepkilerinin en belirgin özelliğinin- ve en çok açıklamaya ihtiyaç duyan özelliğinin sıkıntılarının olmaması değil, katılma mutluluklarının olduğuna dair ilgili arşive dayalı kanıtlar sunmuşlardır. Yale'in Milgram arşivindeki 44. kutudaki materyallerden yola çıkarak, bu durumun Milgram'ın katılımcıları önemli bir bilimsel girişime katkıda buldukları konusunda ikna etme yeteneğinin bir ürünü olduğunu iddia etmişlerdir. Bu çalışma örneğinde de görüldüğü gibi arşiv çalışması geçmişte bulunan çeşitli bilgi birikimlerine ulaşıp bilimsel olarak tekrar değerlendirilmesini sağlar.

2.2.5. Korelasyon

Korelasyon değişkenler arasındaki ilişkileri ve iki değişken arasında ilişkinin gücünü tanımlamak için kullanılan hem tanımlayıcı hem de çıkarımsal bir istatistiktir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer alırken, katsayı bu iki uca yaklaştıkça değişkenler arasındaki ilişki güçlenmektedir. İki değişkenin birbiriyle ilişkili olması, aralarında nedensel bir ilişki olduğu anlamına gelmemektedir (Miles ve Banyard, 2007).

Korelasyon çalışmasına örnek olarak Buss'un (1984) eş seçimiyle ilgili kişisel ve çevresel faktörler arasında korelasyon çalışması yaptığı çalışma örnek verilebilir. Evli 93 çifti inceleyen bu ampirik çalışmada çiftlerin eş uyumu derecesiyle evlilik ilişkisinin uzunluğu ilişkili bulunmuştur. İlgili çalışma sosyal psikoloji araştırmalarında korelasyonun kullanımını görmek açısından incelenebilir.

2.2.6. Söylem Analizi

Söylemsel psikoloji, odağına insanlar arası etkileşimi ve insanların günlük davranış pratiklerini koyan bir yaklaşımdır. Söylemsel psikolojiye göre insanların konuşmalarının insana ait içsel ve dışsal süreçleri ne kadar olduğu gibi yansıttığına odaklanmak yerine, insanlar arası etkileşim sırasında gerçekliğin nasıl üretildiğine odaklanmak gerekir (Hepburn ve Jackson, 2012, s.240). Söylem analizi de bu yaklaşımla bağlantılı olarak sosyal psikoloji araştırmalarında kullanılmaktadır.

Söylem analiziyle yapılan araştırmalarda dil kullanımı merkeze alınır. Bu yaklaşıma göre insanların içsel süreçleri dil kullanımıyla beraber sosyal yaşam içinde inşa edilir. Konuşma bu yaklaşıma göre bir eylem olarak görülür ve söylem analizi yapılırken konuşmalar, içinde geçtikleri bağlama göre değerlendirilir. Söylem analizinde insanların konuşmaları vasıtasıyla ne yaptıkları ve konuşma içeriğinde hangi kaynaklardan yararlandıkları incelenir (Arkonaç, 2001).

Söylem analizinde, tüm veriler metin olarak ele alınır. Metinde birden çok anlam katmanı bulunabilir. Bunun yanında söylem analistleri, insanların anketlerdeki tutum ifadelerine tepkilerini sayısal olarak ifade etmek ve bunları istatistiksel analize tabi tutmak yerine, neyi ilettiklerinin yorumlanması gerektiğine inanmaktadırlar (Hogg ve Vaughan, s.45).

Aygül ve Arkonaç'ın (2013) yaptıkları çalışma söylem analizinin daha iyi anlaşılması için incelenebilir. Bu çalışmada bir grup erkeğin, erkek olmakla ilgili yaptıkları açıklamalarının söylemsel analizi yapılmıştır. Çalışma sürecinde 25-70 yaşları arasında 15 erkekle birebir görüşme gerçekleştirilmiştir. Konuşmalar ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve yazıya dökülmüştür. Konuşma metinleri söylem analizi ile incelenmiştir. Konuşma metinlerinde ortaya çıkan açıklayıcı repertuarlar 'erkek olmak açıklanamaz' şeklindeki ortak bir başlık altında toplanmış ve analiz edilmişlerdir.

2.2.7. Vaka Çalışması

Vaka çalışması, tek bir vakanın (kişi veya grup) veya tek bir olayın derinlemesine analizine izin veren bir yöntemdir. Vaka çalışmaları, laboratuvar ortamında oluşturulamayan olağandışı veya nadir olguların incelenmesi için çok uygundur (Hogg ve Vaughan, 2018, s.13).

Vaka çalışmaları bilimsel teorilerle çeliştiği durumlarda bu teorilere meydan okunmasına yahut teorilere benzer sonuçlar verdiklerinde teorilerin desteklenmesine kaynak oluşturabilir. Vaka çalışmaları, bireyler hakkında zengin bir bilgi kaynağı sağlar ve insanların davranışlarının olası nedenlerine ilişkin öngörüler sunar. Bu öngörüler, araştırma hipotezlerine çevrildiğinde, daha kontrollü araştırma yöntemleri kullanılarak test edilebilir. Vaka çalışmalarında durum değişkenleri kontrol edilmediği ve aynı anda birkaç uygulama yapılabileceği için, araştırmacılar bu yöntemi kullanarak geçerli nedensel çıkarımlar yapamazlar. Bunun yanında veri toplamadaki gözlemci yanlılığı, vaka çalışması sonuçlarının yanlış yorumlanmasına yol açabilir (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2015, s.282-285). Sosyal psikoloji alanında yapılan bir vaka çalışması için Hopkins ve Reicher'ın (1997) kürtaj karşıtı toplumsal hareketleri inceledikleri çalışma örnek verilebilir.

3. SOSYAL PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARI AÇISINDAN ETİK

Etik, tüm bilimsel araştırmalar için uyulması gereken bağlayıcı kuralları içerir. Araştırmalar yapılırken belirli etik kurallara uyulmak durumundadır.

Araştırma yapmak karmaşık bir süreç olduğundan, araştırmacılar araştırma sürecinde katılımcılarının çıkarlarını göz ardı edebilir, böylece katılımcılara, bilim insanlarına, bilime ve topluma zarar ve-

rebilirler (Miller, 2003, s.128). Etik kurallar bu gibi durumların önüne geçilmesi için oluşturulmuştur.

Bilimsel araştırma sürecinde etik sorunları çözmek her zaman kolay olmayabilir, araştırmacılar etik ikilemlerle karşı karşıya kalabilirler. 'Etik ikilemler genellikle araştırmacının ihtiyaçları ile katılımcının ve / veya genel olarak halkın ihtiyaçları arasındaki çıkar çatışmasından kaynaklanır (Miller, 2003, s.141).

Sosyal psikoloji araştırmalarında uyulması gereken etik kurallar American Psychological Association (APA) ve Türk Psikologlar Derneği'nin yayınladığı etik kurallar incelenerek anlaşılabilir.

Sosyal psikoloji araştırmalarında uyulması gereken etik kurallar şöyle özetlenebilir: Öncelikle herhangi bir araştırmada birden fazla etik kurala uymak durumunda kalınabilir. Araştırma sürecinde etik problemler de ortaya çıkabilir. Bir araştırmaya başlamadan önce, araştırma etik kuralları açısından değerlendirilmeli ve kurumsal izin alınmalıdır. Bunun yanında araştırmaya katılacak kişiler açısından risk ve fayda analizi yapılmalıdır. Araştırmaya katılan kişilere zarar verilmemelidir. Katılımcıların araştırma sırasında verdikleri bilginin açığa çıkması onlar için zararlı olursa bu bilgiler gizli tutulmalıdır. Riskli durumlar minimize edilmeli ve her koşulda araştırmacı katılımcıları korumalıdır. Araştırma başlamadan önce de katılımcıların aydınlatılmış onamı alınmalıdır. Bunun için katılımcılara çalışma hakkında ve araştırmanın onları etkileyebilecek tarafları hakkında bilgi verilmelidir. Bireylere araştırmaya katılmak için baskı yapılmamalı ve istedikleri zaman araştırmadan çekilmelerine izin verilmelidir. Araştırma sırasında kandırma yapıldıysa, katılımcılar kandırmanın nedenleri hakkında bilgilendirmelidir. Araştırmacı aynı zamanda bilimsel kurallara uymalıdır. Araştırmacı araştırmacının verilerini çarpıtmamalı, veri uydurmamalı, intihal yapmamalı ve önceden yaptığı bir araştırmanın verilerini yeni bir araştırma verisi gibi sunmamalıdır (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2015, s.58-89).

SONUÇ

Bu bölümde sosyal psikoloji alanında kullanılan araştırma yöntemleri örneklerle anlatılmıştır. Bu yöntemler genel anlamda sosyal bilimler çatısı altında yer alan diğer sosyal bilim alanlarında da kullanılmaktadır. Genelde sosyal bilimler alanında, özelde yukarıda bah-

sedilen sosyal psikoloji alanında kullanılan bu araştırma yöntemleri birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Araştırma süreçleri sonrası elde edilen bilgiler kümülasyon oluşturarak bilimin ilerlemesini sağlar.

Bilimsel araştırma yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmak, bilimsel araştırma yapacak kişilere bu süreçte kullanmaları gereken yöntemler hakkında yol gösterici olabilir. Bilimsel yöntemle ilgili bilgi sahibi olmak, sosyal psikoloji alanında üretilen bilgilerden faydalanabilmek adına, bilimsel olarak geçerli bilgilerin bilimsel olarak geçerli olmayan bilgilerden ayıklanması hakkında kişiye farkındalık ve yeterlilik sağlayabilir. Bu bağlamda salt psikoloji alanında çalışan kişilerin değil, sosyal psikoloji alanında üretilen bilgiden faydalanılan sosyoloji, sosyal hizmet, antropoloji vb. bilim alanlarında çalışan kişilerin de bu süreçler hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Sosyoloji, sosyal hizmet, antropoloji vb. gibi diğer alanlardaki araştırmacılar farklı bir alan olan sosyal psikolojiye ait literatürden faydalanırken psikoloji literatürüne tamamen hakim olamamanın dezavantajını, alanın kullandığı bilimsel yöntem konusuna hakim olarak eleştirel kaynak okuma becerisi geliştirerek azaltabilirler. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi sahibi olmak için bu bölümün kaynakçasında yer alan kaynaklar okuyucular tarafından incelenebilir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- American Psychological Association (2003). Ethical principles of psychologists and code of conduct. Erişim adresi: <https://www.apa.org/ethics/code/>
- Arkonaç, S.A. (2001). Sosyal Psikoloji. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Aygül, Z. ve Arkonaç, S. (2013). Eskişehir'de yaşayan bir grup erkeğin erkek olmaya dair açıklamalarında kullandığı dilsel kaynaklar. *Psikoloji Çalışmaları*, 33 (2) , 31-48 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iupcd/issue/9439/118085>
- Bell, M.L. & Forde, D.R. (1999) A factorial survey of interpersonal conflict resolution, *The Journal of Social Psychology*, 139:3, 369-377, DOI:10.1080/00224549909598392

- Burgess, R. G. (1984). *In the field an introduction to field research*. M. Bulmer, (Editör). Contemporary Social Research Series:8. New York: Routledge Publishing.
- Buss, D. M. (1984). Toward a psychology of person-environment (PE) correlation: The role of spouse selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(2), 361–377. doi:10.1037/0022-3514.47.2.361
- Dunn, D. S. (2013). *Research methods for social psychology*. United States of America: Wiley Publishing.
- Dunning, Thad (2012). *Natural experiments in the social sciences: A design-based approach*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Fischer, P. & Greitemeyer, T. (2013) The positive bystander effect: passive bystanders increase helping in situations with high expected negative consequences for the helper. *The Journal of Social Psychology*, 153:1, 1-5, DOI: 10.1080/00224545.2012.697931
- Güven, S., & Hiperlink (Firm). (2006). *Toplumbilimde araştırma yöntemleri*: Vol. 1. bs. Hiperlink.
- Haslam, S. A., Reicher, S. D., Millard, K., & McDonald, R. (2015). “Happy to have been of service”: The Yale archive as a window into the engaged followership of participants in Milgram’s “obedience” experiments. *British Journal of Social Psychology*, 54(1), 55–83. <https://doi.org/10.1111/bjso.12074>
- Heng, Y. T., Wagner, D. T., Barnes, C. M., & Guarana, C. L. (2018). Archival research: Expanding the methodological toolkit in social psychology. *Journal of Experimental Social Psychology*, 78, 14–22. doi:10.1016/j.jesp.2018.04.012
- Hepburn, A. & Jackson, C. (2012). Öznelliği yeniden düşünmek: biliş ve duyguya söylemsel psikolojik bir yaklaşım. D. Fox & I. Prilleltensky & S. Austin (Editör). *Eleştirel Psikoloji içinde* (s. 238-260). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2018). *Social psychology*. 8.edisyon. United Kingdom: Pearson Education Limited.
- Hopkins, N., & Reicher, S. (1997). Social movement rhetoric and the social psychology of collective action: A case study of anti-abortion mobilization. *Human Relations*, 50(3), 261–286. doi:10.1023/a:1016934323227
- Hulbert, L. (2004). Experimental research designs. G.M. Breakwell (Editör). *Doing social psychology research içinde* (s.10-53). Oxford: The British Psychological Society and Blackwell Publishing.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*.13. baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kurtuluş, K., & Hiperlink (Firm). (2010). *Araştırma yöntemleri*: Vol. 1. bs. Hiperlink.
- Li, Y., & Guo, G. (2020). Heterogeneous peer effects on marijuana use: Evidence from a natural experiment. *Social Science and Medicine*, 252. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.112907>
- Messer, L. C. (2020). Natural experiment observational study. *Encyclopædia britannica* içinde. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/science/natural-experiment>
- Miles, J., & Banyard, P. (2007). *Understanding and using statistics in psychology: A practical introduction*. Sage Publishing.
- Milgram, S. (1963). The behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 371-378.
- Miller, R. L. (2003). Ethical issues in psychological research with human participants. S.F. Davis (Editör). *Handbook of research methods in experimental psychology* içinde (s.127-150). United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Oettingen, G., Little, T. D., Lindenberger, U., & Baltes, P. B. (1994). Causality, agency, and control beliefs in East versus West Berlin children: A natural experiment on the role of context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(3), 579-595. doi:10.1037/0022-3514.66.3.579
- Punch, K. F., Bayrak, D., Hiperlink (Firm), Arslan, H. B., Akyüz, Z., & Türközü, S. E. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar*: Vol. 3. Baskı. Ankara.
- Shaughnessy, J.J., Zechmeister, E.B., Zechmeister, J.S. (2015). *Research methods in psychology*. New York: McGraw-Hill Education.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 09 Mayıs 2020 Erişim linki: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>
- Türk Psikologlar Derneği. (2004). Türk psikologlar derneği etik yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeligi-x389.pdf>
- Van Vugt, M. & Gramzows, R.H.(2004). The impact of social value orientation on decision making in social dilemmas: A survey exercise. G.M. Breakwell (Editör). *Doing social psychology research* içinde (s.128-153). Oxford: The British Psychological Society and Blackwell Publishing.